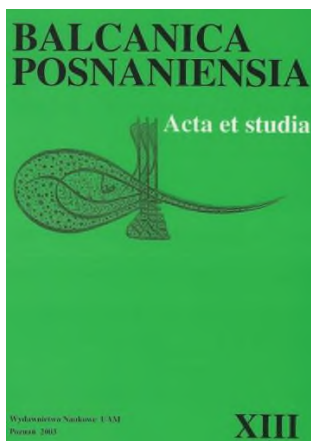

Cychnerski Tomasz, *Turcy i ich język w języku i świadomości językowej Rumunów (zarys problematyki)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2003, t. 13, s. 253–268.

<https://doi.org/10.14746/bp.2003.13.20>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52513>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

TURCY I ICH JĘZYK W JĘZYKU I ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ RUMUNÓW (ZARYS PROBLEMATYKI)

TOMASZ CYCHNERSKI

ABSTRACT. Cychnerski Tomasz, *Turcy i ich język w języku i świadomości językowej Rumunów (Zarys problematyki)* (The Turks and their language in the language and the linguistic awareness of Romanians [Outline of problems]). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XIII, Poznań 2003. Adam Mickiewicz University Press, pp. 253-267. ISBN 83-232-1275-9, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in French.

Tomasz Cychnerski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Romańskiej (Institute of Romanic Philology Adam Mickiewicz University), Al. Niepodległości 3/5, 61-712 Poznań, Poland.

Całe dzieje Rumunów nierozzerwalnie związane są z najróżniejszymi ludami tureckimi. Do kontaktów dochodziło w zasadzie tylko i wyłącznie na terenach dzisiejszej Rumunii, Mołdawii, i północnej części Półwyspu Bałkańskiego, co wynika z przewagi populacyjnej i dużo większej ekspansywności Turków. Do pierwszych kontaktów doszło bardzo wcześnie, bo już między łacińskojęzycznymi przodkami Rumunów i wczesnotureckimi Hunami. Zaraz potem, w pierwszym okresie rozwoju języka rumuńskiego, ówczesni Wołosi zetknęli się na czas nieco dłuższy z turkojęzycznymi Awarami, żeby wejść znów w relacje z tureckiego pochodzenia Proto-bułgarami. W międzyczasie początek następnym kontaktom dawali napływający Pieczyngowie, ustępujący szybko miejsca kolejnym tureckim związkom koczowniczym – Kipczakom. Z tych to plemion tureckich wywodzą się Gagauzi, którzy również pełnią pewną rolę w tych dwustronnych kontaktach. Największą jednak siłą, z jaką bardzo szybko przyszło się zmierzyć Rumunom, byli Turcy osmańscy, którzy na długo zawitali na rumuńskich ziemiach. Relacje turecko-rumuńskie zresztą nie kończą się na tym, bo obejmują one dzisiejszych Rumunów i Turków z Turcji współczesnej.

Te wielowiekowe kontakty miały nie tylko charakter społeczno-polityczny, gospodarczy i kulturowy, ale i językowy. Należy zakładać, że każdy z wymienionych wcześniej ludów tureckich mógł w jakiś sposób, w najmniejszym chociaż stopniu, wpłynąć na język rumuński. Wpływ taki dotyczy zarówno systemu językowego, to znaczy jego struktur fonetycznych, gramatycznych i leksykalno-frazeologicznych, jak i świadomości językowej, to znaczy sposobu postrzegania świata zewnętrznego (w tym wypadku Turków) ujawnianego w języku i poprzez język.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie ogólnego zarysu takich wpływów tureckich na język rumuński. Osią poniższych rozważań będzie diachronia rumuńskiego, pozostawać musi ona bowiem w zgodzie z chronologią wydarzeń historycznych.

Podstawą tego wprowadzającego szkicu jest wynikający z długiej tradycji i dobrze już dzisiaj reprezentowany dorobek rumuńskich badaczy zajmujących się tą dziedziną. Pierwszym specjalistą, który podjął się od razu opracowań monograficznych przedmiotu, był Lazăr Șăineanu. Drugi tom jego *Influența orientală asupra limbii și culturai române*, mimo pewnych uchybień wynikających z braku dostępu w tym czasie do odpowiednich źródeł, a nie z niewystarczającej kompetencji autora, jest dzisiaj nadal obowiązującą pozycją klasyczną. Dużo uzupełnień i poprawek do wiedzy w tej materii wniosły liczne publikacje znakomitego orientalisty rumuńskiego Vladimira Drimby. Sporo nowych i istotnych faktów przedstawił także w swoich pracach nie mniej kompetentny Emil Suciu. Monografię poświęconą wpływom tureckim na język rumuński wydał także niemiecki językoznawca Heinz Wendt, zawarł w niej jednak sporo zbyt śmiałych twierdzeń¹.

*

Wielokrotne natężone kontakty Rumunów z różnymi ludami tureckimi można rozpatrywać w zasadzie według trzech przynajmniej epok. Poszczególne epoki nie tylko ograniczone są pewnymi przybliżonymi ramami czasowymi. Wyznaczają je również, i chyba przede wszystkim, podstawowe cechy rozważanych kontaktów, jak choćby ich intensywność, kierunek wpływów czy stopień jednorodności etnicznej jednej ze stron (głównie tureckiej). Co więcej, każda taka epoka obejmuje często dwa lub trzy okresy krótsze, wydzielane na podstawie tych samych co i ona kryteriów, stosowanych w ich przypadku głębiej.

Pierwszą taką epokę, którą można określić jako wczesnoturecką, stanowiłyby wieki od IV do X (a nawet do XI). Jest to co prawda czas bardzo istotny z punktu widzenia kształtowania się narodu i języka rumuńskiego – czas późnej ludowej łaciny bałkańskiej i czas językowej wspólnoty prarumuńskiej, lecz intensywność i umiejscowienie kontaktów między ówczesnymi ludami tureckimi i przodkami dzisiejszych Rumunów były na tyle ograniczone, że w najstarszych zaświadczo-

¹ Zob. recenzję tej pracy w V. Drimba, *Hans Wendt – Die türkischen Elemente im Rumänischen*.

nych tekstach rumuńskich i – w konsekwencji – we współczesnym języku rumuńskim nie stwierdza się żadnych ze strony języków tureckich wpływów tej epoki. Obejmuje ona najpierw kontakty latynofonów (głównie na Nizinie Wołoskiej) z Hunami, związane z ich obecnością na tych terenach, między innymi w ostatnich dwudziestu pięciu latach IV wieku i w pierwszej połowie V wieku. Okres następny to pobyt w Europie Środkowej Awarów w ostatnich trzydziestu latach VI wieku i w wiekach VII oraz VIII, oznaczający kontakty (pra)rumuńsko-awarskie, głównie na terenach dzisiejszego Banatu. W przypadku tych tak długotrwałych kontaktów próbowano doszukiwać się ewentualnych wpływów awarskich na prarumuński (rum.: *româna comună*). Według niektórych bowiem rumuńskich badaczy (B. P. Hasdeu, T. Capidan, S. Pușcariu), takie wyrazy, jak *armig* ‘ogier’, *ban* ‘ban’, *căpcân* (= mitologiczna postać o ludzkim ciele z psią głową), *jupân* ‘pan’ i *scrum* ‘popiół’, miałyby wywodzić się z języka Awarów. Niektóre z tych wyrazów jednak mają w sposób oczywisty inne pochodzenie (węgierskie, łacińskie lub słowiańskie), inne natomiast, choć o nieznanym etymologii, wykluczają z całą pewnością źródła awarskie. Trzeci, i ostatni tu okres, stanowią kontakty mające miejsce głównie na Nizinie Wołoskiej od końca VII do początku XI wieku, a zachodzące między użytkownikami języka prarumuńskiego i Protobułgarami w ramach kolejnych bułgarskich organizmów państwowych. Język Protobułgarów nie pozostawił jednak żadnych śladów w języku rumuńskim. Trudno mówić zresztą o ewentualnych wpływach w przypadku tego ludu tureckiego, który dość szybko uległ sławizacji, a piętno, jakie odcisnął na języku bułgarskim nie jest nawet tak znaczące, jak można by było tego się spodziewać.

Druga w dziejach kontaktów turecko-rumuńskich epoka zazębia się z pierwszą, wcześniej krótko scharakteryzowaną, obejmuje bowiem wieki od IX do XIII. Charakteryzuje ją przybycie do Mołdawii, wschodniej Wołoszczyzny i Dobrudży najpierw Pieczyngów, a następnie Kipczaków. Z tego też względu określać ją można mianem pieczyngsko-kipczackiej. Kipczacy, którzy dość wcześnie – bo na przełomie wieków XI i XII – zasymilowali Pieczyngów, w większości sami ulegli już pod koniec XIII wieku bądź sławizacji, bądź madziarazycji. Jedni i drudzy jednakże, w przeciwieństwie do swych tureckich poprzedników, pozostawili wyraźne ślady swej obecności na ziemiach rumuńskich, m.in. w postaci funkcjonujących do dziś toponimów, takich jak *Peceneagul*, *Peceneaga*, *Pecenevra*, ..., *Comanița*, *Comani*, *Comănești*, ..., czy – tylko w przypadku Kipczaków – antroponimów, takich jak *Coman*. Wpływy kipczackie na język rumuński nie ograniczają się już tylko do onomastycznych pozostałości pośrednich. Wewnątrz samej dziedziny onomastyki znajdziemy kipczackie zapożyczenia bezpośrednie, to znaczy takie toponimy, jak *Caracal*, *Teleorman*, takie hydronimy, jak *Covurlui*, takie antroponimy, jak *Aslam*, *Balaban*, *Ciortan*, *Ulan*, i inne. Kipczackie bezpośrednie pożyczki leksykalne właściwie ograniczyć można by było do pojedynczego wyrazu *beci* ‘loch’, którego etymologia nie pozostawia żadnych wątpliwości. Obok niego istnieje ponadto cała grupa wyrazów, o których etymologom jednoznacznie trudno orzec, stanowić mogą

one bowiem pożyczki kipczackie lub już osmańskie. W rachubę wchodzi następujące jednostki: *aslam* 'zysk', *bardaca* 'dzbaneł', *baltag* 'ciupaga', *boi* 'figura', *capcană* 'pułapka', *cioban* 'pasterz', *cobuz* (typ fleta), *catâr* 'muł', *chindie* '(pod) wieczór', *chior* 'jednooki', *dușman* 'wróg', *habar* 'pojęcie, wyobrażenie', *haram* (osłabione zwierzę), *maidan* 'majdan', *maimuță* 'małpa', *murdar* 'brudny', *taman* 'akurat', *toi* 'środek, szczyt', *tolăni* 'wyciągać się, wylegiwać się', oraz dwa rzeczowniki, których kipczacka etymologia jest bardziej prawdopodobna niż osmańska: *cazan* 'kocioł' i *teanc* 'stos'. Wszelkie wątpliwości związane z pochodzeniem wymienionych tu wyrazów wynikają z faktu, że występują one zarówno w tureckim osmańskim oraz poświadczane są w *Codex cumanicus*, czyli glosariuszu łacińsko-persko-kipczackim pochodzącym z 1303 roku, wydanym wraz z kilkoma tekstami kipczackimi w 1880 roku w Budapeszcie przez Gezę Kuuna. Kipczacki nie wpłynął najprawdopodobniej w jakikolwiek sposób na system gramatyczny języka rumuńskiego.

Wędrujące wzdłuż czarnomorskich brzegów niektóre grupy Pieczyngów i Kipczaków dały początek innej gałęzi ludów tureckich – Gagauzom, którzy do dziś zamieszkują m.in. niektóre tereny rumuńskie, głównie Dobrudżę. Język gagauski jednak uformował się później i wpłynął w sposób szczątkowy tylko na niektóre gwary dobrudzkie, dając im mało uchwytnie już dzisiaj terminy związane z drobnym rzemiosłem i rybołówstwem.

Trzecia epoka, najważniejsza pod względem relacji językowych turecko-rumuńskich, obejmuje wieki od XIV do XIX. Związana jest z obecnością i dominacją Turków osmańskich na terenach zamieszkałych w tym czasie w większości lub w dużej części przez Rumunów. Epoka osmańska, bo tak można ją nazwać, jest nie tylko najdłuższą spośród wyodrębnionych tu epok w kontaktach turecko-rumuńskich, nie tylko najintensywniejszą w zakresie wzajemnych relacji kulturowych, językowych, społecznych, gospodarczych i politycznych. Wiąże ona także ze sobą dwa już dość wyraźnie ukształtowane narody i, co jedno z drugiego wynika, dwa już dość wyraźnie ukształtowane języki. Jak należy się tego spodziewać, wpływ języka tureckiego na rumuński tej epoki jest istotny jakościowo i ilościowo. Z drugiej strony, trzeba w tym miejscu przyznać, że epoka ta w porównaniu z dotychczasowymi jest też z punktu widzenia językowego najlepiej udokumentowana. Uzasadnione wydaje się wyodrębnienie wewnątrz tej epoki okresu fanariockiego, pokrywającego się całkowicie z historycznie definiowaną erą fanariotów, kiedy to – obok językowych wpływów nowogreckich – apogeum osiągają również językowe wpływy, tureckie właśnie. Większa część pożyczek tureckich z okresu fanariockiego wyjdzie w sposób naturalny z użycia lub zostanie zastąpiona zapożyczeniami literackimi z francuskiego, włoskiego i łaciny za sprawą procesów normalizacyjnych i kodyfikacyjnych (nazywanych często łącznie *reromanizacją*) przybierających na sile w połowie XIX wieku².

² Analogiczne zabiegi na własnym języku będą czynili zresztą również Turcy w około pięćdziesiąt lat później w ramach „*sadelesme*”.

Zapożyczenia osmańskie objęły cały język rumuński, w pierwszym rzędzie jednak wołoskie odmiany terytorialne, a w najmniejszym stopniu rumuńszczyznę z terenów siedmiogrodzkich. Jeszcze w drugiej połowie XIX wieku stanowiły one aż około 17% ogólnego zasobu słownictwa rumuńskiego. Z punktu widzenia semantycznego turczyzmy tu omawiane objęły prawie wszystkie sfery życia. Najliczniej reprezentowane jest słownictwo z takich dziedzin, jak rzemiosło, handel i finanse, wyposażenie domu, strój i przedmioty osobiste, hodowla roślin i zwierząt, rybołówstwo, jeździectwo. Oto przykładowe zapożyczenia funkcjonujące w języku ogólnonarodowym pogrupowane według poszczególnych dziedzin³:

– **rośliny**: *abanos* ‘heban’, *afuz-ali* (typ winorośli), *bamă* ‘ketmia’, *băcan* ‘kampesz’, *canale* ‘niecierpek’, *cârmâz* ‘alkiermes’, *chimion* ‘kmin’, *ciuin* ‘mydlnica’, *dovleac* ‘dynia’, *dud* ‘morwa’, *dalac* ‘czworolist’, *pătlağa* ‘pomidor; bakłażan’, *soi* ‘gatunek’, *susan* ‘sezam’, *tarhon* ‘estragon’, *tutun* ‘tytoń’, *zambilă* ‘hacynt’;

– **uprawa roślin**: *arpagic* ‘rozsada cebuli’, *trufanda* ‘nowalijka’;

– **zwierzęta**: *bursuc* ‘borsuk’, *iadeş* (kość ptasiej kończyny), *samur* ‘soból’, *soi* ‘gatunek’;

– **hodowla zwierząt**: *arcaci* ‘koszar’, *batal* (kastrowany baran), *iavaşa* ‘zaciśk’ *zalhana* ‘rzeźnia’;

– **jeździectwo i powoźnictwo**: *caia* ‘hufnal’, *cioltar* (koc pod siodło), *lambă* ‘ocios (w wozie)’;

– **handel i finanse**: *bacşiş* ‘napiwek’, *beşlic* (moneta turecka), *cântar* ‘waga’, *chilipir* ‘okazja’, *chilă* (miara wagi), *dugheană* ‘sklepik’, *fişic* (rulon monet), *haraci* ‘haracz’, *mezat* ‘licytacja’, *muşteriu* ‘klient’, *para* ‘grosz’, *peşin* ‘gotówka’, *raft* ‘regał’, *safta* (pierwsza sprzedaż), *samsar* ‘pośrednik’, *tarabă* ‘stragan’, *tejghea* ‘lada’, *toptan* ‘hurt’;

– **budownictwo**: *acaret* ‘przybudówka’, *balama* ‘zawias’, *bina* ‘budowa’, *cerdac* ‘ganek’, *cercevea* ‘rama’, *cherestea* ‘tarcica’, *duşumea* ‘podłoga’, *geam* ‘szyba’, *ghermea* ‘krokwiak’, *ghimirle* ‘wyrzynarka’, *macara* ‘dźwig’, *martac* ‘kątownik’, *schelă* ‘rusztowanie’, *şandrama* ‘barak’, *tavan* ‘sufit’;

– **szewstwo**: *calup* ‘kopyto’, *meşină* ‘futrowka’, *pingea* ‘zelówka’, *taban* ‘brandzel’;

– **rybołówstwo, marynistyka**: *ceam* ‘barka’, *cherhana* ‘rybakówka’, *galion* (rodzaj statku), *parcea* ‘motowąż’;

– **stan cywilny, społeczny**: *becher* ‘kawaler’, *chiabur* ‘kułak’, *haimana* ‘włóczęga’;

– **stanowiska wojskowe i administracyjne**: *beşliu* (turecki goniec), *caimacam* ‘kajmakan’, *capuchehaie* (przedstawiciel rumuński w Portcie), *caraulă* ‘straż’;

³ Dziedziny powyżej wyodrębnione stanowią tylko przykład wielu możliwych tu podziałów, które muszą zresztą uwzględniać wzajemne nachodzenie na siebie różnych pól semantycznych.

delibaşă (szef straży), *ienicer* 'janczar', *mehmendar* (świta), *paşă* 'pasza', *sultan* 'sultan', *surugiu* 'pocztylion', *vechil* 'rządca', *vizir* 'wezyr';

– **zawody:** *boiangiu* 'farbiarz', *cafegiu* 'kawiarz', *cazangiu* 'kotlarz', *geambaş* 'handlarz koni', *geambaşlăc* 'handel końmi', *giuvaergiu* 'jubiler', *hamal* 'tragarz', *tabac* 'garbarz', *zarzavagiu* 'sprzedawca warzyw';

– **ludzkie cechy fizyczne i choroby:** *babalăc* 'dziadyga', *ceacăr* 'dwubarwny' (o oczach), *chel* 'łysy', *dambă* 'apopleksja', *mahmur* 'przepity', *peltic* 'sepleniaćcy', *perciune* 'pejs';

– **cechy psychiczne i charakter:** *chefliu* 'hulaka', *fidul* 'pyszalkowaty', *haz* 'weselość', *lichea* 'łotr', *mehenghi* 'spryciarz', *pişicher* 'spryciarz', *puşlama* 'lada-co', *tembel* 'gnuśny', *şiret* 'chytry', *zevzec* 'głupkowaty';

– **strój:** *anteriu* 'chałat', *basma* 'chusta', *ceapraz* 'galon', *chimir* 'trzos', *ciorap* 'pończocha', *dulamă* 'sukmana', *fotă* 'zapaska', *giubea* 'sukmana', *ilic* 'serdak', *maramă* 'chusta', *pafta* 'sprzączka', *testemel* 'chusta', *teşcherea* 'sakiewka', *şalvari* 'szarawary';

– **ozdoby, materiały jubilerskie:** *chenar* 'obwódka, ramka', *chihlimbar* 'bursztyn', *fildeş* 'kość słoniowa', *giuvaer* 'klejnot', *hurmuz* 'koralik', *peruzea* 'turkus', *sidef* 'masa perłowa';

– **przedmioty użytku osobistego:** *boccea* 'toból', *geamantan* 'walizka', *geantă* 'torba', *ghiozdan* 'tornister', *lulea* 'fajka';

– **broń:** *ghiulea* 'kula armatnia', *iatağan* 'jatağan';

– **materiały, przedmioty różne:** *chibrit* 'zapalka', *ciubuc* 'cybuch', *ciomag* 'kij', *mangal* 'węgiel drzewny', *mucava* 'tekstura', *şai* (rodzaj sukna), *top* 'ryza' (papieru);

– **dom i gospodarstwo:** *cazma* 'rydel', *cearceaf* 'prześcieradło', *chisea* 'kompotierka', *cişmea* 'studnia', *divan* 'tapczan', *dulap* 'szafa', *ghiordel* 'wiadro', *ghiveci* 'donica', *hambar* 'stodoła', *muşama* 'cerata', *odaie* 'izba', *perdea* 'zasłona', *saca* 'beczka na wodę', *tel* 'trzepaczka', *tipsie* 'taca';

– **potrawy i napoje:** *acadea* 'karmelek', *baclava* 'bakława', *cafea* 'kawa', *cataif* (wafel ze śmietaną), *caimac* (kożuch na mleku), *caşcaval* 'ser', *chebap* 'kebap', *chiftea* 'kotlet', *ciulama* 'potrawka', *ciorbă* 'zupa', *halva* 'chałwa', *iahnie* (gęsta potrawa, z jarzyn, z mięsa), *iaurt* 'jogurt', *iofca* (rodzaj klusek), *magiun* 'powidło', *mezel* 'wędlina', *musaca* 'potrawka', *pastramă* (peklowane mięso), *peltea* 'galaretka', *pilaf* 'pilaw', *rachiu* 'wódka', *rahat* (rodzaj słodczy), *sarailie* 'strudel', *sarma* 'gołąbek', *tahân* 'mąka sezamowa', *telemea* 'bryndza', *tuslama* 'flaki', *şerbet* 'szerbet';

– **rozrywka:** *bar* (miejsce odpoczynku w grach dziecięcych), *birlic* 'as', *chef* 'hulanka', *geampara* (rodzaj tańca), *zaiafet* 'zabawa';

– **życie religijne:** *bairam* 'bairam', *ramazan* 'ramazan';

– **miejsca, terytoria:** *mahala* 'przedmieście', *raia* (terytorium poddane władzy tureckiej);

– **barwy:** *ageamiu* 'zielony', *civit* 'ciemnoniebieski';

- **cechy:** *bondoc* ‘pękaty’, *caraghios* ‘śmieszny’, *doldora* ‘pełny’;
- **stan rzeczy, zjawiska, zachowanie, czynności różne:** *belea* ‘bieda, nie-szczęście’, *bucluc* ‘kłopoty’, *buluc* ‘zgryza’, *caraghioslâc* ‘błazeństwo’, *cherem* ‘łaska’, *ghiotura* ‘masa’, *hal* ‘zły stan’, *huzur* ‘lekkie życie’, *moft* ‘bzdura’, *perdaf* ‘golenie pod włos’, *șiretlîc* ‘podstęp’, *tertip* ‘podstęp’, *tabiet* ‘nawyk’, *zor* ‘gwałt’;
- **przysłowki i wykrzykniki:** *ceac-pac* ‘jako tako’, *geaba* ‘na darmo’, *halal* ‘brawo’⁴.

Wiele z wymienionych tu wyrazów ma we współczesnym języku rumuńskim dużą frekwencję, a niektóre z nich wchodzi w skład podstawowego słownictwa; są to na przykład wyrazy: *cafea*, *caraghios*, *cașcaval*, *cântar*, *cearceaf*, *chef*, *chibrit*, *ciorap*, *ciorbă*, *dulap*, *geam*, *geamantan*, *geantă*, (*de*)*geaba*, *haz*, *mezel(uri)*, *odaie*, *para*, *perdea*, *raft*, *soi*, *tavan*, *tutun*. Do podstawowego zasobu słownictwa rumuńskiego wchodzi również wcześniej wymienione jednostki o możliwym pochodzeniu kipczackim: *chior*, *dușman*, *habar*, *măimuță*, *murdar*. Należy tu zaznaczyć, że część wymienionych dotychczas turcyzmów rumuńskich ma za etymony wyrazy, które język turecki zapożyczył bądź z arabskiego (*cafea*, *cântar*, *chef*), bądź z perskiego (*dușman*, *murdar*, *para*, *zor*) lub nawet z włoskiego (*cașcaval*).

Regionalne odmiany dzisiejszego języka rumuńskiego zachowały dużo więcej słownictwa pochodzenia osmańskiego. Do tego typu wyrazów należą na przykład: *afif* ‘biedny’, *berechet* ‘obfitość’, *bostan* ‘dynia’, *ceamur* (materiał budowlany na lepiankę), *chersin* ‘koryto’, *dimerlie* ‘garniec’, *fesfesea* ‘świecidełko’, *ghioc* ‘blawatek’, *iatac* (mała sypialnia), *mindir* ‘siennik’, *pil* ‘bicz’, *saia* (rodzaj zagrody dla bydła), *tasma* ‘tasiemka’, *tug* (polerownik garbarski), i wiele innych. Spora część regionalizmów pochodzenia osmańskiego wyszła już z użycia; do takich zaliczyć należy: *câlangâci* (mocowanie dyszla), *cacom* ‘gronostaj’, *cealmuc* ‘gлина’, *coroftie* ‘tkanina’, *fileri* (rodzaj obuwia wiejskiego), *ghermec* (mocowanie drabiny wozu), *ghiobec* (rodzaj stroju chłopskiego), *mischiu* (rodzaj stopu metali), *pazvan* ‘stróż’, *somon* ‘kiepskie pieczywo’, *sandâc* ‘kufer’, *ulama* ‘frędzle’ i inne.

Bardzo duża część słownictwa pochodzenia tureckiego epoki osmańskiej przestała funkcjonować na drodze naturalnej w związku ze zmianami społeczno-politycznymi i gospodarczymi w księstwach rumuńskich drugiej połowy XIX wieku lub została zamieniona jednostkami leksykalnymi pochodzenia romańskiego. Proces ten objął, jak wcześniej to zostało zasygnalizowane, także specyficzne wyrazy powołane do życia wewnątrz rumuńszczyzny ery fanariotów. Słownictwo, o którym tu mowa, reprezentowane jest przez choćby takie turcyzmy, jak: *agă* ‘aga’, *cumbara* ‘pocisk armatni’, *caftan* ‘kaftan’, *efendi* ‘efendi’, *felegean* (rodzaj filizanki), *ghiunie* ‘kątownica’, *hochim* (pisemny rozkaz sułtana), *mămular* (wędrowny handlarz drobiazgami), *mehter* (muzyk w orkiestrze dętej), *mehtup* (oficjalne pismo), *pehlivan* ‘błazen, sztukmistrz’, *refenea* ‘hulanka’, *sangeac* ‘sandżak’, *saia*

⁴ Podawane tu listy wyrazów pochodzenia tureckiego nie wyczerpują oczywiście całości zapożyczeń osmańskich.

(rodzaj zagrody dla bydła), *serhat* (turecka strażnica), *tergiman* (tłumacz i wysoki urzędnik) *tanea* (płat skóry zwierzęcej), *taht* (siedziba administracji lokalnej), *tara-bulus* (rodzaj szala), *zaherea* (zaopatrzenie w żywność dla wojska tureckiego, którego musiały dostarczać społeczności rumuńskie) i inne.

Z drugiej strony, istnieje w języku rumuńskim wiele wyrazów, których pochodzenia osmańskiego nie dowiedziono, choć jest to źródło najbardziej prawdopodobne. W języku ogólnonarodowym są to na przykład: *avă* 'sieć', *angara* 'tarapaty', *burlan* 'rynna', *dihai* 'mocno, strasznie', *lampagiu* 'lampiarz', *lustragiu* 'pucybut', *pastramagiu* 'peklownik', *rial* (real irański), *telpiz* 'chytry', *tumurluc* 'areszt'; wśród regionalizmów będą to: *ciorlan* (drzewo objedzone przez zwierzęta), *ciutac* 'głupi', *coinac* 'kość, staw', *comur* (bydło koloru czarnego), *cușac* 'belka', *ghioz* 'ciemny ką', *gurut* (rodzaj klusek); wychodzą lub wyszły już z użycia takie wyrazy, jak: *buhur* (rodzaj tkaniny), *ghiul* 'stado', *hagemiş* 'perski dywan', *poștagiu* 'naczelnik poczty' i inne. Ponadto uważa się, że liczne terminy marynistyczne, uznawane dotychczas przede wszystkim za pożyczki z włoskiego, francuskiego i greckiego, do języka rumuńskiego trafiły właśnie za pośrednictwem osmańskim; mowa tu choćby o takich wyrazach, jak: *caravelă* 'karawela', *chilă* 'kil', *compas* 'kompas', *covertă* 'pokład', *provă* 'dziób'⁵.

Wpływy tureckie epoki osmańskiej na język rumuński nie ograniczają się bynajmniej do prostych pożyczek leksykalnych. Język turecki odcisnął swe piętno w sposób znaczący również na strukturze frazeologicznej rumuńskiego. Przejawia się to dość licznymi kalkami idiomatycznymi, z których część charakteryzuje do dziś duża frekwencja. Jako przykłady mogą służyć następujące zwroty ogólnonarodowe, każdy oparty bez wyjątku na przynajmniej jednym turcyzmie leksykalnym: *a face harcea-parcea* 'rozdrobnić, rozczłonkować', *a face mat* 'zapędzić w kozi róg', *a face de două parale* 'mieszać z błotem', *a face alișveriş* 'robić interes', *a nu face calabalâc* 'nie bywać zbyt często (nie zabawić zbyt długo)', *a face chef* 'urządzać zabawę', *a face nazuri* 'mizdrzyć się', *a face saftea* 'być pierwszym klientem danego dnia', *a face temenele* 'składać pokłony', *a face tevatură* 'dużo opowiadać', *a nu avea habar* 'nie mieć pojęcia', *a nu avea hal* 'nie być w stanie', *a zice aman* 'prosić o łaskę', *a-și găsi beleaua* 'narobić sobie kłopotów', *a-i pune capac* 'zatuszować sprawę', *a-i strica cheful* 'zepsuć komuś humor', *a ține divan* 'naradzać się', *a pune fitil* 'podjudzać', *a înghiți hapul* 'przełknąć gorzką pigułkę', *a face un hatâr* 'oddać przysługę', *a rupe iacaua* 'być natrętnym', *a da paieie* 'schlebiać', *a-i da papucii* 'wyrzucić za drzwi', *a avea zor* 'być zobowiązany', *a ajunge la aman* 'ustąpić', *a se băga în belea* 'wyprowadzać z równowagi', *a ajunge la maidan* 'realizować', *a scoate la maidan* 'wyjawić', *a se îmbrăca tiptil* 'przebierać się za', *a lua pe veresie* 'brać na kredyt', *a-i veni chef* 'nabrać ochoty', *a-i pieri cheful* 'stracić humor'. Tak jak ma to miejsce w przypadku prostych jednostek leksykalnych, wiele kalk

⁵ Takiego zdania jest, na przykład, Marius Sala (zob. I. Coteanu – M. Sala, *Etimologia si limba româna*).

frazeologicznych funkcjonuje tylko w obrębie terytorialnych odmian rumuńskiego, a użycie innych ustało lub ustaje. A *face (de) mascara* ‘ośmieszyć’, a *face cabul* ‘wyrazić zgodę’, a *face caid* ‘zarejestrować’, a *face chef* ‘ocenić’, a *face zapt* ‘przywłaszczyć sobie’, a *face un chiulat* ‘oszukać’, a *face cusur* ‘nie mylić się’, a *face haz* ‘sprawić przyjemność’, a *juca un dulap* ‘zastawić pułapkę’, a *pune nart* ‘wywindować cenę’, a *scoate în mezat* ‘oddać na licytację’, a *avea la nazar* ‘być na łasce’, stanowią przykłady takich regionalnych lub przestarzałych frazeologizmów.

Wpływy tureckie nie ominęły tym razem, co z punktu widzenia systemu języka jest bardzo istotne, struktury gramatycznej, a konkretnie morfologicznej, rumuńszczyzny. Wraz z pożyczkami leksykalnymi przeniknęły do rumuńskiego sufiksy. Rumuński *-giu* dały tureckie *-cı* oraz *-çı*, z takich zapożyczonych wyrazów, jak *cafegiu*, *giuvaergiu*, *zarzavagiu*; rumuńskie *-lic*, *-lâc* wzięły się z tureckich *-lik*, *-lık*, z takich zapożyczonych wyrazów, jak *şiretlic*, *caraghioslâc*; rumuński *-liu* pochodzi od tureckiego *-li*, z takich zapożyczonych wyrazów, jak *chefliu*. O produktywności tych sufiksów świadczą formacje wewnątrzrumuńskie typu *barcagiu*, *reclamagiu*, *crailâc*, *duhliu* i inne.

Turecki osmański pozostawił także ślady w rumuńskich nazwach własnych. Choć duża część toponimów uległa wymianie w wyniku zmian politycznych i administracyjnych końca XIX wieku i wieku XX, to świadectwa po ich wcześniejszym nagromadzeniu w regionach dobrudzkich i naddunajskich pozostały. Przykłady takich zaświadczonych lub funkcjonujących jeszcze do dzisiaj toponimów stanowią *Cuiugiuc* (dziś *Fântânele*), *Asarlâc*, *Ilanlâc*, *Aivalâca*, *Ceacmalica*, *Tezeclica*, *Taşlâca*, *Agemler* (dziś *Ciobăniță*), *Cavaclar* (dziś *Plopeni*), *Agigea*, *Enigea* (dziś *Deleni*), *Sarâgea* (dziś *Gălbiori*), *Amzacea*, *Hasancea* i inne. Bardzo rozpowszechione są do dzisiaj wśród ludności rumuńskiej nazwy osobowe, wywodzące się od przydomków pochodzenia tureckiego czy od tureckich pożyczek oznaczających zawody, zwierzęta, funkcje wojskowe, stany społeczne, cechy psychiczne, cechy fizyczne, a nawet broń, narzędzia, elementy stroju, ozdoby czy żywność. Jako przykłady takich antroponimów można wymienić tutaj choćby nazwiska: *Mălăcan*, *Sinitaru*, *Caraulea*, *Zăgănescu*, *Zărăfoaia*, *Arnăutoiu*, *Tărăbuță*, *Chelu*, *Batală*, *Ceamura*, *Beiu*, *Beia*, *Dulgheru*, *Geambașu*, *Baltag*, *Beșleagă*, *Chihaia*, *Budala*, *Chebab*, *Mărgan*, często zakończone sufiksami lub rodzajnikami rumuńskimi.

Ostatnią epoką w dziejach relacji rumuńsko-tureckich, istotną z punktu widzenia językowego, jest epoka współczesna od końca XIX wieku do dnia dzisiejszego. Jej charakter odbiega już całkowicie od epok poprzednich, gdyż interakcje językowe przebiegają tu w obie strony, a ich intensywność jest odwrotnie proporcjonalna. Mowa tu oczywiście o niemalże całkowitym ustaniu wpływu tureckiego na język rumuński⁶ oraz o postępującej rumunizacji Gagauzów.

⁶ Za współczesne pożyczki z tureckiego uważa się takie wyrazy ogólnonarodowe, jak *canat* ‘połowka skóry zwierzęcia’ i takie regionalizmy, jak *casap* ‘rzeźnik’.

*

Te wielowiekowe zachodzące w przeważającej mierze ze strony tureckiej na rumuńską relacje językowe i kulturowe odbiły się także w sposób znaczący na językowym postrzeganiu Turków, co ujawniają we współczesnej rumuńszczyźnie wtórne znaczenia etnonimu *turc* 'Turek' i jego derywatów oraz liczne frazeologizmy, przysłowia i porzekadła oparte na tym etnonimie i jego pochodnych.

W porównaniu z etnonimami odnoszącymi się do wszystkich pozostałych narodów, z którymi Rumuni wchodzili w jakiegokolwiek relacje przez blisko już tysiąc pięćset lat, etnonim *turc* dał zdecydowanie najwięcej derywatów: *turc* rzecz. m. 'Turek', *turcă* rzecz. ż. 'Turczynka', *turc* przym. 'turecki', *turcesc* przym. 'turecki', *turcic* przym. 'turski', *turcește* przysł. 'po turecku', *turcie* rzecz. ż. 'język turecki', *turcoaică* rzecz. ż. 'Turczynka', *turcime* rzecz. ż. zbiorowy 'Turcy', *a turci* czas. przech. 'turczyć', *a se turci* czas. zwr. 'turczyć się', *turcire* rzecz. ż. 'turczenie (się)', *turcit* przym. 'sturczony', *turcism* rz. n. 'turcyzm', *turculeț* rzecz. m. 'Turczynek', *turculean* rzecz. m. 'Turczynek', *turcomerit* przym. 'turkofil', *turcoman* rzecz. m. 'Turczysko', *turcomanie* rzecz. ż. 'turkomania', *turcofil* rzecz. 'turkofil', *turcofil* przym. 'turkofil', *turcofilie* rzecz. ż. 'turkofilia', *turcofob* rzecz. 'turkofob', *turcofob* przym. 'turkofob', *turcofobie* rzecz. ż. 'turkofobia', *turcolog* rzecz. 'turkolog', *turcologie* rzecz. ż. 'turkologia'. Ostatnie dziewięć to wyrazy stosunkowo nowe, zaś *turcie* i *turcomerit* wyszły już z użycia. Rzeczownik *turc* ma również znaczenie zbiorowe 'Turcy', a wtórnie jest synonimem 'muzułmanina'. W przeszłości oznaczał on także 'niewiernego', 'poganina', tak jak rzeczownik zbiorowy *turcime* – 'pogaństwo'. Jeszcze dziś przymiotniki *turc* i *turcesc* mają ironiczną wartość wtórną 'pogański'. Zwrotny czasownik *a se turci*, natomiast, rozwinął swe znaczenie do 'zalać (upić) się'.

Część wymienionych powyżej wyrazów stoi u podstaw dość licznych frazeologizmów. Z większości z nich wyłania się obraz Turka jako wiecznego wroga i agresora, uwypuklają one bowiem takie negatywne cechy ludzkie, jak okrucieństwo, zachłanność, upór, gwałtowność. Niektóre odzwieczniają obcość kultury, religii, języka i zwyczajów tureckich, nierzadko nadając tym zjawiskom nieprzychylną interpretację. Tylko zdecydowana mniejszość idiomatyzmów traktuje element turecki w sposób neutralny lub nacechowany pozytywnie. A oto przykłady takich zwrotów i wyrażen: (*doar* *nu dau* (*nu vin*) *turcii* ' (przecież) Turcy nie nadchodzą' [do kogoś, kto pośpiesznie odchodzi, żeby go uspokoić]; *a fi turc* (*ca turcul*) 'być Turkiem (jak Turek)' [o kimś, kto jest bardzo uparty, na nic i na nikogo nie zwraca uwagi]; *turcul plătește* 'płacić będzie Turek' [o kimś, kto – chcąc nie chcąc – musi ponieść konsekwencje szkód wyrządzonych przez osobę trzecią]; *cu obraz de* (*ca o*) *babă turcească* 'wyglądać jak stara Turczynka' [to znaczy: mieć twarz pozbawioną zarostu i gęsto pokrytą głębokimi zmarszczkami (o mężczyźnie)]; *a sta* (*a ședea*) *turcește* 'siedzieć po turecku' [to znaczy: ze skrzyżowanymi

nogami]; *a grăi (a bolborosi) turcește* ‘mówić (bełkotać) po turecku’ [to znaczy: mówić niezrozumiale lub w nieznanym języku]; *parcă se bat turcii la gura lui (ei)* ‘jakby w jego (jej) ustach Turcy się bili’ [o kimś, kto bardzo łakomie je lub bardzo szybko mówi]; *cafea turcească* ‘kawa po turecku’ [to znaczy: gorąca, słodka kawa, parzona z drobno mielonych ziaren]; *față turcească* ‘mina Turka’ [to znaczy: sroga mina]; *păpușoi turcesc* ‘turecka kukurydza’ [to znaczy: rodzaj kukurydzy o białawych grubych kolbach]; *alune turcești* ‘tureckie orzeszki’; *parcă-l gonesc turcii* ‘jakby go Turcy ścigali’ [o kimś, kto przerażony ucieka w popłochu]; *a fi aproape ca turcul de împărtășanie* ‘być bliskim czegoś, jak Turek komunii’ [o kimś, komu daleko do czegoś, do kogoś lub do osiągnięcia czegoś].

Podobny wizerunek Turka dominuje w przypadku rumuńskich przysłów i porzekadeł: *Dumnezeu să te păzească de țiganul turcîi și de moicîul grecîi (Să te fărîească Dumnezeu de țigan turcîi și de român boierîi)* ‘Niech Cię Bóg chroni przed sturczonym Cyganem i zgrecyzowanym prostytutkiem (uszlachconym Rumunem)’ [o osobach, które zmieniając swój stan społeczny, tylko pozornie stają się lepsze, a w rzeczywistości do już tkwiącego w nich zła dodają i to nabyte]; *Stai cu țiganul, înveți țigănește, cu turcul turcește, cu neamțul nemțește* ‘Żyjesz z Cyganami, nauczysz się po cygańsku, jeśli z Turkami, to po turecku, a jeśli z Niemcami, to po niemiecku’ [Kto z kim przestaje, takim się staje]; *Și cu turcu, și cu neamtu* ‘I z Turkiem, i z Niemcem’ [o działaniu na dwie strony i jednoczesnym wyciąganiu korzyści z układów z dwiema odwiecznymi, wrogimi siłami]; *Turcii gonesc iepurele cu carul* ‘Turcy szaraka naganiają na wozie’ [o stosowaniu nieodpowiednich, przesadnych i nie pasujących do sytuacji środków do rozwiązywania problemów wymagających często utartych już zachowań]; *Turcu, de e turc, și tot te lasă întîi să mai mănânci și apoi te omoară* ‘Turek, bo jest Turkiem, najpierw pozwoli Ci się najeść do syta, a później i tak Cię zabije’ [o nieuzasadnionym i podbudowanym fałszem okrucieństwie agresora]; *Turcul nu caută a prinde calul cu sacul deșert* ‘Turek nie będzie chwytał konia za pomocą pustego worka’ [o ludziach stosujących przynętę, podstęp w celu osiągnięcia korzyści]; *Cum e turcul, și pistolul* ‘Jaki Turek, taki pistolet’ [Jaki pan, taki kram]; *Turcul te bate, turcul te judecă* ‘Turek Cię bije i Turek Cię sądzi’ [o przypisywanym sobie przez zwycięskiego agresora prawie do wymierzania sprawiedliwości]; *Turcul te taie, turcul te jupoaie* ‘Turek Cię zarźnie, Turek Cię złupi’ [o okrucieństwie agresora polegającym nie tylko na mordach, ale i na łupieży]; *Turcului să-i dai bani și apoi să-i scoți ochii* ‘Oddaj Turkowi pieniądze i wyłup mu oczy’ [nie sposób ukryć dóbr, których by nie pożałował chciwy do granic możliwości agresor]; *Dreptatea s-a dus de cînd cu turcii* ‘Nie ma sprawiedliwości, odkąd trzeba żyć z Turkiem’ [rządy Turków wprowadziły tylko ucisk i wyzysk]; *Prieteșugul judecătorului ca al turcului* ‘Przyjaźń sędziego taka sama, jak Turka’ [sędzia z góry jest wrogo nastawiony do podsądnego].

*

Wpływy tureckie na język rumuński z pewnością nie dorównują ani ilościowo, ani jakościowo wpływom starosłowiańskim, natomiast porównywalne stają się z wpływami greckimi i węgierskimi. Ich ogólna ocena powinna jednak wziąć pod uwagę nie tylko poszczególne poziomy systemu językowego i udział w nich elementów pochodzenia tureckiego, lecz także frekwencję tych elementów w porównaniu z frekwencją elementów obcych innego pochodzenia. Wyniki uzyskane na tej drodze powinny być także relatywizowane do kolejnych okresów rozwojowych języka rumuńskiego.

We współczesnej rumuńszczyźnie udział elementów leksykalnych zapożyczonych z tureckiego w całości słownika sięga bowiem 3,5%, co w porównaniu do 17% zarejestrowanych turcyzmów w słowniku Cihac⁷ oznacza ponad czterokrotną ich redukcję w ciągu zaledwie 100-150 lat. Zjawisko to tłumaczy się uwarunkowanym politycznie dość szybkim wzrostem zapożyczeń w ciągu całego XVIII wieku i ich jeszcze szybszym spadkiem na przełomie XIX i XX wieku, spowodowanym przede wszystkim chyba celowymi działaniami na języku umotywowanymi między innymi także politycznie.

Oczywiście wpływy tureckie, w porównaniu do greckich czy węgierskich, ograniczają się w zakresie leksyki głównie do sfery związanej z kulturą materialną i, przejściowo, z życiem społeczno-politycznym, obejmując zresztą w pierwszym rzędzie terytorialne odmiany rumuńskiego. Wydaje się też, że w związku z takim charakterem zapożyczeń leksykalnych pozostaje także większy w nich udział jednostek nominalnych niż werbalnych, w stosunku do analogicznych udziałów w całości zapożyczeń chociażby greckich. Ponadto mniejszy jest też udział elementów pochodzenia tureckiego w systemie gramatycznym języka rumuńskiego od udziału w tym systemie elementów pochodzenia węgierskiego czy greckiego.

Wpływy tureckie na język rumuński trzeba jednak uznać za bardzo istotne, chociażby ze względu na głębokie zakorzenienie się w nim dość dużej liczby turcyzmów leksykalnych, ich ogólnej frekwencji i względnej produktywności niektórych turcyzmów gramatycznych. Są one niewątpliwie bardziej znaczące niż wszelkie wpływy poszczególnych języków północnosłowiańskich czy wszelkie wpływy germańskie. Pozostają one jednak czasami wręcz niedoceniane nawet przez uznane już rumuńskie autorytety w dziedzinie historii języka, czego przykładem jest należąca już do klasyki, i skądinąd wysoko oceniana, *Istoria limbii române* Alexandru Rosettiego⁸, który z omawianych tu relacji językowych nie zdaje sprawy choćby w części, mimo że swą historię doprowadza do XVI wieku, poświęcając oddzielne miejsce wpływom węgierskim i stosunkom językowym ukraińsko-rumuńskim, polsko-rumuńskim i słowacko-rumuńskim.

⁷ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*.

⁸ Warto porównać w tym względzie takie prace, jak O. Densusianu, *Istoria limbii române*, czy F. Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române*.

BIBLIOGRAFIA

- Antonowicz-Bauer, L. – Dubiński, A. 1983. *Słownik turecko-polski, polsko-turecki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Bulgăr, Gh. – Constantinescu-Dobridor, Gh. 2000. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. București: Editura Saeculum I.O.
- Cihac, A. de. 1870 – 1879. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. I – II. Fracfort s/M: St-Goar.
- Cioranescu, Al. 1958-1966. *Diccionario Etimológico Rumano*. 1-6. Madrid: Universidad de la Laguna.
- Coteanu, I. – Sala, M. 1987. *Etimologia și limba română. Principii – probleme*. București: Editura Academiei R. S. R.
- Densusianu, O. 1961. *Istoria limbii române*. Vol. I-II. București: Editura științifică.
- Dimitrescu, F. (coord.) 1978. *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*. București: Editura didactică și pedagogică.
- Drimba, V. 1945. Paralele sintactice și frazeologice turco-române. *Dacoromania*: București. XI, 202-212.
- Drimba, V. 1950. Note de lexicologie aromână. Elemente turcești. *Studii și cercetări lingvistice*: București. I, 2, 290-296.
- Drimba, V. 1957. Împrumuturi turcești în dialectele românești sud-dunărene. *Studii și cercetări lingvistice*: București. VIII, 2, 225-237.
- Drimba, V. 1963. Hans Wendt – Die türkischen Elemente im Rumänischen. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XIV, 4, 99-109.
- Drimba, V. 1980. Presupuse influențe turcice în româna comună. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XXXI, 1, 73-80.
- Drimba, V. 1985. Cuvinte românești de origine turcă. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XXXVI, 5, 408-410.
- Drimba, V. 1990. Împrumuturi românești detașate din sintagmele determinative turcești. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XLI, 4, 305-312.
- Drimba, V. 1992a. Un recueil des proverbes et aphorismes turcs datant du XVIIe siècle. *Revue Roumaine de Linguistique*: București. XXXVII, 2-3, 191-204.
- Drimba, V. 1992b. Împrumuturi românești din limba turcă (I). *Studii și cercetări lingvistice*: București. XLIII, 6, 553-568.
- Drimba, V. 1993. Împrumuturi românești din limba turcă (I), (II), (III). *Studii și cercetări lingvistice*: București. XLIII, 1: 59-72, 2: 113-128, 4: 331-346.
- Duda, G. – Gugui, A. – Wojcicki, M. J. 1985. *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*. Editura Albatros.
- Dumitrescu, D. 2000. *Dicționar de argou și termeni colocviali*. București: Editura Teora.
- Giulea-Duma, E. 1989. Locuțiuni verbale românești calchiate după limba turcă. *Limba română*: București. XXXVIII, 5, 429-440.
- Giurescu, C. G. 1961. Împrumuturi cumane în limba română: odaie și cioban. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XII, 2, 205-214.
- Gaur, Al. 1963. *Etimologii românești*. București: Editura Academiei R.P.R.
- Gaur, Al. 1965. *Nume de persoane*. București: Editura științifică.
- Gaur, Al. 1969. *Tendențele actuale ale limbii române*. București: Editura științifică.
- Gaur, Al. 1972. *Nume de locuri*. București: Editura științifică.
- Gaur, Al. 1975. *Alte etimologii românești*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Hasdeu, B. P. 1972 – 1974 – 1976. *Etymologicum Magnum Romaniae*. I – II – III. București: Editura Minerva.

- Hristea, Th. 1968. *Probleme de etimologie*. București.
- Iordan, I. 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura științifică și enciclopedică.
- Ivănescu, Gh. 1980. *Istoria limbii române*. Iași: Editura Junimea.
- Mahmut, E. 1978. Structura numelor topice turcești medievale din Dobrogea. *Limba română*: București. XXVII, 3, 259-266.
- Majda, T. 2001. *Język turecki*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Marcu, F. – Maneca, C. 1978. *Dicționar de neologisme*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Moskov, M. 1966. Un cuvânt românesc de origine cumană. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XVIII, 2, 235-239.
- Munteanu, G. 1984. *Proverbe românești*. București: Editura Minerva.
- Penișoară, I. 1978. Elemente de toponimie turcească din Dobrogea. *Limba română*: București. XXVII, 3, 293-296.
- Penișoară, I. 1981. Elemente turcești în toponimia unei zone din județul Constanța. *Limba română*: București. XXX, 5, 551-558.
- Rosetti, Al. (red.) 1969. *Istoria limbii române*. Vol. I-II. București: Editura Academiei R.S.R.
- Rosetti, Al. 1968. *Istoria limbii române*. București: Editura pentru literatură.
- Seche, L. – Seche, M. 1999. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Suciu, E. 1973. Împrumuturi turcești în graiul din comuna Rasova, jud. Constanța. *Limba română*: București. XXII, 3, 205-206.
- Suciu, E. 1975. Nume de familie românești de origine turcă. *Limba română*: București. XXIV, 2, 129-136.
- Suciu, E. 1979. Observații asupra adaptării morfologice a împrumuturilor substantivale românești din limba turcă. *Limba română*: București. XXVIII, 3, 217-230.
- Suciu, E. 1980. Note etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă. *Limba română*: București. XXIX, 5, 551-554.
- Suciu, E. 1981. Note etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă (II). *Limba română*: București. XXX, 5, 547-550.
- Suciu, E. 1983. Împrumuturi din turcă prin condensare lexico-semantică. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XXXIV, 4, 336-340.
- Suciu, E. 1984a. Note etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă (III). *Limba română*: București. XXXIII, 1, 18-20.
- Suciu, E. 1984b. Nume de familie românești împrumutate din limba turcă. *Studii și cercetări lingvistice*: București. XXXV, 3, 230-236.
- Suciu, E. 1987. Note etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă (IV). *Studii și cercetări lingvistice*: București. XXXVIII, 2, 142-144.
- Suciu, E. 1989. Note (lexicale și) etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă (V). *Limba română*: București. XXXVIII, 2, 91-96.
- Suciu, E. 1994. Note lexicale și etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă (VI). *Limba română*: București. XLIII, 1-2, 17-27.
- Șăineanu, L. 1885. *Elemente turcești în limba română*. București.
- Șăineanu, L. 1900. *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. Vol. I-II. București.
- Tryjarski, E. 1995. *In confinibus Turcarum. Szkice turkologiczne*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Wendt, H. 1960. *Die türkischen Elemente im Rumänischen*. Berlin: Akademie-Verlag.

LES TURCS ET LEUR LANGUE DANS LA LANGUE ET LA CONSCIENCE LINGUISTIQUE DES ROUMAINS (ESQUISSE DU PROBLÈME)

Résumé

Le présent article constitue une brève présentation des influences linguistiques qu'exerçaient les peuples turcs sur le roumain. En s'appuyant sur les travaux les plus sérieux dans ce domaine écrits par les spécialistes roumains L. Șăineanu, V. Drimba et E. Suci, cette courte introduction met en revue les influences turques dont l'ordre est soumis à la diachronie du roumain. Quelques mots sont consacrés aussi à l'image des turcs dans le lexique et la phraséologie du roumain contemporain.

Au cours de leur histoire, les roumains entraient maintes fois en contact avec les différentes tribus turques. Ces contacts ont eu lieu toujours dans la partie nord de la Péninsule balkanique et dans les territoires qui appartiennent à la Roumanie et à la Moldavie d'aujourd'hui. Le premier peuple qui y a marqué la présence turque étaient les Huns. Ils n'ont pas laissé de traces dans la langue roumaine. Les Huns ont été suivis des Avars qui, durant leur long séjour au nord-ouest des terrains roumains, ont pu influencer dans une certaine mesure le roumain commun, mais on n'en constate toutefois pas de preuves. Les peuples suivants qui entrent ici en jeu étaient les Petchénègues et les Coumans dont la présence dans cette partie de l'Europe est visible jusqu'à nos jours dans les toponymes et les hydronymes roumains. En plus, le roumain a emprunté au turc des Coumans toute une série des noms propres (toponymes, hydronymes et anthroponymes) et des noms communs dont un seul exemple sûr est le mot *beci*. De ces deux dernières tribus proviennent les Gagaouzes qui vivent toujours dans la Dobroudja et qui, dans le domaine des interactions linguistiques turco-roumaines, jouent un rôle mineur. Un véritable impact sur le roumain a exercé du XIVe au XIXe siècle le turc osmanli qui non seulement a laissé dans la langue des Roumains un grand nombre d'emprunts lexicaux dont certains font aujourd'hui partie du vocabulaire de base (par ex. *cântar, dulap, geantă, haz, raft, tavan, ...*), mais aussi a influencé fortement sa structure phraséologique et onomastique et, ce qui est le plus important, a donné à son système grammatical quelques suffixes productifs. À l'époque des fanariotes l'apport des emprunts turcs dans le vocabulaire roumain a atteint 17% pour se réduire au 3,5% dans la seconde moitié du XXe siècle. L'influence du turc de Turquie exercé sur le roumain contemporain est minime. Dans son ensemble l'influence discutée est beaucoup moins importante que celle à laquelle a été soumis le roumain de la part des langues slaves méridionales du haut moyen âge, mais devient comparable aux influences hongroises et grecques.

L'image des turcs qui se manifeste dans le vocabulaire, les locutions et les proverbes roumains reflète en premier lieu la triste expérience qu'a vécu le peuple roumain sous la domination ottomane.